

ساری پژوهی - ۲۵

ساری در سفرنامه های فرنگی

دکتر رمانه حسن نژاد

رسانش نوین، ۱۳۹۵

سرشناسه	: حسن نژاد، زمانه، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: ساری در سفرنامه‌های فریگی/ زمانه حسن نژاد.
مشخصات نشر	: تهران: نشر رسانش نوین، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۸ ص.
فروست	: ساری پژوهی/ دبیر مجموعه سیدرحیم موسوی ساروی؛ ۲۵.
شابک	: دوره ۲- 978-600-7792-61 : 978-600-7792-00-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: ساری -- سرگذشتنامه
موضوع	: سفرنامه‌ها
شناسه افزوده	: موسوی، سیدرحیم، ۱۳۵۲ -
شناسه	: ساری پژوهی؛ ۲۵.
رده ی کنگره	: ۱۳۹۴ ج. ۲۵ س ۵ الف / DSRT۰۹۵
رده ی دی سی	: ۹۵۵/۲۲۴
شماره کتبی	: ملی ۳۱۴۶۳۴۳

تهران، خیابان بهار شمالی، کوچه شکیباء، کوچه شیرازی، پلاک ۷، واحد ۲
تلفن: ۷۷۵۳۰۵۳۶ - ۰۹۱۲۱۳۰۹۱۳۱ - www.rasaneh.com

ساری در سفرنامه‌های حسن نژاد

دکتر زمانه حسن نژاد

دبیر مجموعه ساری پژوهی: سیدرحیم موسوی ساروی

طراحی جلد: زهره ایزدی‌راد
ویراستار: سمیه رحمانی چراتی
صفحه‌آرایی و گرافیک: علیرضا علی‌نژاد
اجرا: فرشاد علی‌نژاد
لیتوگرافی: فیلم گرافیک
چاپ: متین
صحافی: ولیعصر
شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه
چاپ اول، تهران، ۱۳۹۵
قیمت: ۳۰۰۰ تومان

فهرست

۹.....	پیش سخن
۱۲.....	مقدمه
۱۷.....	پیشینه
۲۱.....	سفرنامه‌های عصر صفوی
۲۷.....	سفرنامه‌های فرنگی در دوره قاجار
۳۷.....	آداب و رسوم مردم ساری در سفرنامه‌ها
۴۲.....	نتیجه
۴۵.....	کتاب‌نامه

مقدمه

سفرنامه‌ها به همان منابع پراهمیت برای تاریخ‌نگاران و متونی شیرین برای خبرنگاران عامه همواره مورد توجه همگان بوده و می‌باشند. چه بسا نویسندگان این دسته از آثار در پی خلق منبعی تاریخ‌نگارانه نبوده؛ اما حاصل دست‌نوشته‌های آنان مورد استفاده مورخان آتی قرار گرفت. سفرنامه‌ها در گام نخست، اثری مردم‌شناسانه هستند که گزارش سفر فردی دارای جایگاه اجتماعی و سیاسی را شامل می‌شود. ارائه گزارش‌هایی از سفر مسافران غربی به مشرق زمین که با مقاصد تجاری و سیاسی انجام می‌گرفت، از دوره ایلخانی در تاریخ ایران قابل پیگیری است. این که این مسافران چه اهدافی را از این نگارش دنبال می‌کردند، امری قابل تأمل اما خارج از حوزه تحقیقی این نوشتار است؛ آنچه مسلم است، توصیف‌های دقیق این مسافران از سرزمین‌هایی که از آن می‌گذشتند، در بازسازی و ترسیم تاریخ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ممالک شرقی، از جمله ایران حائز اهمیت است. دوره قاجار از نظر حجم و کیفیت سفرنامه‌های نوشته شده، در تاریخ معاصر ایران، منحصر به فرد می‌باشد. در

عهد قاجار نزدیک به ۱۰۸ جهانگرد اروپایی و سفرنامه نویس، قدم در خاک ایران گذاشتند. پیش و پس از آن این تعداد سفرنامه درباره ایران نگاشته نشده بود. چرا که در دوره‌های بعد، (پهلوی و انقلاب اسلامی) به دلیل رواج استفاده از پدیده‌های ارتباطی همانند مطبوعات، تلفن، رادیو، تلویزیون دیگر این تعداد سفرنامه درباره ایران نوشته نشده است.

در ایران، حجم قابل ملاحظه‌ای از سفرنامه‌ها به دوره قاجار تعلق دارد؛ که هم‌عصر با رقابت دول استعمارگر روسیه و انگلستان در کشورمان است. علاوه بر روس‌ها و بریتانیایی‌ها که در این دوره به ثبت وقایع سفر خود در گوشه و کنار ایران پرداختند، سیاستمداران، دانشمندان و مردم‌شناسانی در لباس جهانگرد، با عناوین مختلف و با ملیت‌های متفاوت سفرنامه‌هایی از خود به یادگار گزاردند. شمال ایران، مازندران و شهر ساری در این گزارش‌ها از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، این ناحیه به دلیل قرار گرفتن در حوزه نفوذ دولت روسیه تزاری، بسیار مورد توجه و توصیف مسافران روس تبار واقع می‌شد. افرادی چون ماکموف در این فهرست از جایگاه عمده‌ای برخوردارند که در ادامه به آن می‌پردازیم و اطلاعات ارائه شده از سوی آنان را مورد واکاوی قرار می‌دهیم. جدای از روس‌ها که به دلیل همسایگی و قرارداد داشتن مازندران در حوزه نفوذ سیاسی دولت متبوعشان، به شهر ساری توجه داشتند، دیگر ملیت‌ها نیز با اهداف مختلف از ساری عبور کرده و گزارشی از دیدار خود در ادوار مختلف ارائه کردند. پس از روس‌ها، انگلیسی‌ها بیشترین حجم گزارش را درباره ساری نوشتند که دلیل آن کسب آگاهی از وضعیت اقتصادی در حوزه نفوذ رقیبشان، روسیه تزاری بود، علاوه بر

این، انگلیسی‌ها از دقت نظر بالایی در شرح موضوعات جزئی برخوردار بودند. آبوت و چارلز فرانسیس مکنزی، کارگزاران دولت انگلستان در شمال ایران از مهم‌ترین اشخاصی بودند که ریزبینی زیادی در ثبت اخبار محلی ایران از خود نشان دادند. بخش زیادی از گزارش‌های سفر آنان به ثبت اقلام مورد مبادله در بازارهای مازندران اختصاص دارد، این دو تن با اقامت موقت در شهر ساری، اطلاعات ارزشمندی از شرایط اقتصادی و فرهنگی این شهر در دوره قاجار ارائه دادند.

فرانسوی‌ها پس از عقد قرارداد «فین کنشتاین» بین دولت فرانسه و ایران در کشاکش جنگ‌های ایران و روس و در راستای برنامه‌ریزی برای توسعه انگلستان در هند، با مقاصد نظامی وارد ایران شدند. حاصل این حضور سیاسی و نظامی، خلق سفرنامه‌هایی از سوی مستشاران فرانسوی در ارتباط با نقاط مختلف ایران بود. سفرنامه‌های فرانسویان نیز با رنگ اجتماعی و گاه نظامی به رشته تحریر درآمد. به خصوص اثر ژوبر که پس از قرارداد نظامی دولت قاجار با همین هدف به ایران سفر نمود و کارگزاری نظامی بود. تحریر محدودی از آثار نیز به ژاپنی‌هایی تعلق دارد که از شمال ایران عبور کردند، ژاپنی‌ها به توصیف شرایط جغرافیایی و اقتصادی اشاره داشتند؛ به دلیل ناآشنایی ملل شرق دور با ایران، آثار که از این ملل درباره سفر به شمال کشور و حتی تمامی ایران باقی مانده است.

هرچند این نوشتار، سفرنامه‌های همه ادوار را درباره شهر ساری، مورد بررسی قرار می‌دهد اما دوره قاجار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. دوره قاجار به نظر بسیاری از مورخین داخلی و خارجی به دوره انحطاط ایران مشهور است. شاید بتوان دلیل بسیاری از عقب ماندگی‌های مردم ایران

در حوزه‌های گوناگون را در آن دوره کاوش کرد. همچنین مقولهٔ تبادلات فرهنگی کشورهای مغرب زمین به مشرق و کشورهای سنتی و متمدن جهان از آن دوره شکل گرفته است. تأثیر این تحولات بر سطح محلی در بسیاری از آثار فرنگیانی که به گوشه و کنار ایران سفر کرده اند قابل تأمل می‌باشد. امید است در این نوشتار با نیم‌نگاهی به جایگاه شهر ساری و آثار سیاحان فرنگی از این شهر، گامی به‌منظور بازسازی ابعادی از تاریخ شهر ساری در حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی برداشته‌شود.